

מפגש מס' 119

דף למנחה

משלי כ"ד - כ"ח

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק כ"ד - המשך משלי החכמים. "גם אלה לחכמים"

פרקים כ"ה, כ"ו, כ"ז, כ"ח - קובץ רביעי: משלי שלמה שהעתיקו אנשי חזקיהו

לימוד מעמיק

בין אמת לאינטליגנציה רגשית

השבוע התחלנו ללמוד את חלקו הרביעי של ספר משלי, המסודר תחת הכותרת **גם־אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלד־יהודה (כ"ה, א)**. על איסוף המשלים ע"י אנשי חזקיהו וכתובת ספר משלי ראה ב**שיעור לפרקים י"ט"ז**.

עד כה, התקבלה התחושה הכללית שספר משלי מעודד לקנות חכמה בכל מחיר, ולחזור לידיעה מלאה של האמת. החכמה והעיסוק בה צוירו כפתרון מהותי לכל רעות האדם והחברה. ואף כמטרה בפני עצמה. אולם, באופן מפתיע, הפסוק הפותח את הקובץ הרביעי מציג כיוון חדש - לפעמים עדיף שלא לדעת: **כָּבֹד אֱ-לֹהִים הַסֵּתֵר דָּבָר וְכָבֹד מַלְאָכִים חָקֵר דָּבָר (כ"ה, ב)**. הפסוק מצייר מציאות בה החקירה והחיפוש אחר האמת נידונים גם על פי ההקשר, ושלא בכל מקרה ראוי לפרוש את האמת לעיני כל. רבים מן המשלים בקובץ עוסקים בנושא זה, ומנסים לשרטט קווים מנחים להחלטה מתי וכיצד לחשוף את האמת.

במידה מסוימת, החכמה המוצגת בהקשר זה איננה דווקא הידיעה, אלא הרגישות והבחינה לעומק של דרכי ההתנהגות - כולל השאלה מתי ידיעה יכולה להועיל ומתי היא עלולה לפגוע או לקלקל.

חלק א - אמת - לא בכל מחיר

שאלה לדיון

לפני שנעבור על כמה מהדוגמאות המובאות במשלי - נסו לחשוב בעצמכם: מתי או באילו אופנים חשיפת האמת איננה ראויה או עלולה להזיק? חשבו על סוגים שונים של אמת (דברים שקרו, מחשבות, רגשות, עובדות מציאותיות...)

נעבור על כמה מן המקרים, בהם טוען ספר משלי שעדיף להמנע מגלוי האמת:

א. **כָּבֹד אֱ-לֹהִים הַסֵּתֵר דָּבָר וְכָבֹד מַלְאָכִים חָקֵר דָּבָר (כ"ה, ב)**

כפי שראינו, זהו הפסוק הפותח את הקובץ, והוא יוצר הנגדה ברורה בין שני תחומים - דת, ומדינה.

במדינה - במלכות - יש חשיבות לשקיפות ולחקירת האמת. המלך נדרש לעמוד באמות מוסר מסוימות, לעתים אף גבוהות יותר מהאזרח הפשוט, בגלל הכח הרב שיש לו לעשות ככל העולה על רוחו. הסתרת מעשי המלך עלולה לאפשר לו להשתמש בכחו לרעה. לעומת זאת, בחינה וחקירה תמידית של מעשיו, וחשיפתם לעיני כל, מחייבת אותו לעשות בדיק בית תמידי, להזהר מטעויות, להמנע משחיתות, ולטפל בדברים בעיתיים שנעשים סביבו, לעתים בשמו. הפסוקים משווים את חקירת השלטון לצריפת מתכות יקרות, במהלכן מוציאים את ה'סיגים' - החומרים הזולים שהתערבבו במתכת - ומקבלים כלי טהור ומתוקן יותר: **הָגוּ סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַיִצְרָף כְּלֵי: הָגוּ רִשָּׁע לַפְּנִימָלֶךְ וַיְבֹרַח בְּצִדְקַת פְּסָאוֹ (כ"ה, ד-ה)**. נוסף על התועלת המעשית, הפסוק מתאר את התועלת החברתית שבהתנהלות שקופה של השלטון, בכך שהיא מוסיפה למלך כבוד בעיני העם, שיכול לתת אמון מלא בהנהגה שלו (ראו גם **בפוסט מאת קלמן ליבסקינד**).

אל מול חקירת המלכות, מעמיד הפסוק את חקירת הא-לוהות. הדת, בשונה מפוליטיקה, חייבת להיות מבוססת על אמונה ולא על מחקר, מאחר והא-לוהות נשגבת מהשגת בני אדם באופן מהותי. אדרבה, א-להים שניתן להבין אותו ולחקור לעומק מעשיו וסיבותם, הופך להיות קטן ואנושי, ולמעשה הוא איננו א-להים. הפליאה וההסתרה וההכרה בכך שלא ניתן להבין את א-להים, מגדילים את כבודו (ראו גם **בפוסט מאת פרופ' יהודה איזנברג**, וב**פוסט מאת הרב ד"ר בני לאו**). עניין זה רלוונטי גם למה שנקרא 'חכמת הסוד' - דברים שאולי ניתן להבין אותם על א-להים, אבל ראויים להילמד רק בחדרי חדרים ועל ידי יחידים שהכינו עצמם לכך, באופן שישמור על כבוד הדברים והצניעות הראויה להם.

ב. אֲלֹהֵינָא לָרַב מֵהָרַב פֶּן מִדִּתְעַשֶּׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֶתְךָ רַעַךְ (כ"ה, ח)

כחלק מהמסע של האדם אל החכמה ואל האמת, הוא עשוי להיכנס לדיונים ומריבות לווטות. אמנם מטרת היוכוח היא לשם הוספת חכמה, אבל גם כאן, לעתים עדיף למתן את המרדף ולשמור דברים בבטן לפני שפותחים בדין ודברים. כניסה פזיזה ונלהבת מדי לדיון, יכולה להסתיים באופן לא נעים אם תגלה שטעית. בנוסף, ראוי לשים לב שמטרת הכניסה לדיון איננה להוכיח את ערכך והצלחתך. כדאי לבחון מתי באמת היוכוח הוא לשם הוספת חכמה ומתי הוא הופך להתנצחות מיותרת שבה האדם בעיקר מגן על כבודו.

ג. יְהִלְלֶךָ זֶר וְלֹא־פִיךָ נִבְדִי וְאֵל־שִׁפְתֶיךָ (כ"ז, ב)

אדם המספר בשבח עצמו איננו בהכרח שקרן, אבל גם אם הוא אומר רק דברי אמת, הוא נראה כגאוותן הממוקד בהצלחותיו ובקרדיט שיקבל, והשבחים שיאמר מתקבלים בפחות התלהבות ובערבון מוגבל. אם אדם מקבל המלצות מבחוץ, לעומת זאת, הדבר מעיד על צניעות ונראה אמין הרבה יותר, בנוסף לערך המיוחד שיש לעצם ההכרה שמתקבלת מבחוץ למעשיו. בעקיפין, פסוק זה גם מעודד את האדם להלל אחרים. אך יחד עם זאת, ראוי להיזהר מלחשוף סודות של אנשים אחרים. למרות שהדברים הם אמת, ולעתים אף נדרש להוציא אותם לאור כדי להביא לצדק, צריך לכבד את בחירת האדם לשמרו בסוד: **רִיבֶךָ רִיב אֶת־רַעַךְ וְסוֹד אַחַר אֱלֹהֶיךָ (כ"ה, ט)**. מפסוקים אלה אנו לומדים שלא מספיק שתוכן הדברים הנאמרים הם אמת, אלא צריך לשים לב גם להקשר הראוי לאמירת הדברים, אופן האמירה, והאדם הראוי לאמרם.

שאלה למחשבה

בעולם המתנהל על פי כללי השיווק האינטנסיבי, אנשים נדרשים לשווק את עצמם. חשבו, באיזה אופן ניתן ליישם בעולם כזה את ההדרכה של ספר משלי "יהללך זר ולא פיך"

ד. מִבְּרַךְ רַעְיוֹ בְּקוֹל גְּדוֹל בְּבִקְרֵי הַשְּׂפִים קָלְלָהּ תַחֲשֹׁב לוֹ (כ"ז, יד)

גם פסוק זה מתאר מצב בו האופן וההקשר של אמירת הדברים איננו מתאים, וגורם לכך שדברי ברכה יהפכו לקללה. המפרשים הביאו אפשרויות שונות להבנת הסיטואציה: אפשרות אחת מתייחסת לכוונת המברך; אומר דברי ברכה באופן ציני ומוגזם כדי ליצור גיחוך; אפשרות אחרת מתייחסת לתוצאות המעשיות של הברכה

המוגזמת - בעקבותיה אנשים רבים מדי יבקשו טובה מהמבורך עד כדי כך שיתרושש. אמנם, ניתן גם לקרא את הפסוק הזה באופן פשוט, ולדמיין חבר קולני ומרוגש שעובר לידינו כשאנחנו יוצאים לעבודה טרוטי עיניים ומברך אותנו לשלום באנרגיות מוגזמות ובקול רם. זו רק דוגמה אחת לחוסר רגישות של המדבר, אשר איננו חש את המצב הנפשי של האדם העומד מולו.

בדומה לכך, ספר משלי ממליץ להמנע מלהיות חברים טובים מדי, ולהשתדל להביע את האהבה והקרבה באופן מדוד: **דְּבַשׁ מְצֹאֵת אֲכָל דִּיךָ פֶּן תִּשְׂבַּעְנֶנּוּ וְהִקְאִתוּ: הַקֵּר רִגְלֶךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן יִשְׂבַּעְךָ וְשָׁנְאֶךָ (כ"ה, טז-יז)**. גם דברים טובים ראויים לבא במידה, על מנת שלא ימאסו.

למעשה, המשלים הללו מלמדים אותנו **שהחכמה איננה רק ידיעת אמת**, והיא אף איננה חשיפה של כל מה שנכון; **החכמה דורשת לחשוב על הדברים גם על פי הקשרם ותוצאותיהם**, לדעת מתי האמת חשובה ומתי דווקא ההסתר חשוב יותר. החכמה מגבילה את האדם, מכוונת אותו, ולפעמים דורשת ממנו דברים שנוגדים את האמת הפשוטה.

חלק ב - שימוש קלוקל באמת

פרק כ"ו מציג שלוש דמויות שונות, שגישתם לאמת והשימוש שהם עושים בה אינם בחכמה.

א. הכסיל

חלקו הראשון של פרק כ"ו מוקדש לכסיל. הכסיל מוצג לאורך הספר כהפכו של החכם והנבון, אבל אין זה אומר שהוא טיפש או בור (שלא כמו ה'פתי', למשל). להיפך - הוא יכול להיות אדם "חכם", בעל ידע רב. אך הוא מתנגד לדרך החכמה - אינו מוכן לקבל את המגבלות של "חכמת החיים", ומעדיף לומר תמיד את אשר על לבו ולחשוף את מה שנראה בעיניו כנכון, בלי להזדקק לבחינה חיצונית מדוקדקת של האופן הראוי יותר לגלות זאת. דבר זה מנוסח היטב בפסוק הפותח את העיסוק בכסיל: **עֵיר פְּרוּצָה אֵין חוּמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ (כ"ה, כח)**; ובמקום אחר: **לֹא יִחַפֵּץ כְּסִיל בְּתַבּוּנָה כִּי אִם בְּהִתְגַּלּוּת לְבוֹ (משלי י"ח, ב)**. אחת התוצאות הבולטות של דרכו של הכסיל, היא בכך שאפילו מהטעויות של עצמו הוא לא לומד, וממשיך לסמוך על האינסטינקט הטבעי שלו שכך נכון לעשות: **כְּקֶלֶב שֶׁבַע לֹקֵא קְסִיל שׁוֹנֵה בְּאֹלָתוֹ (כ"ו, יא)**.

המשלים בפרק מדגישים בעיקר את ההתמודדות עם הכסיל, ודורשים להיזהר מאד מלתת לו כבוד: **פְּשִׁלֵּג בְּקִיץ וְכַמְטֵר בְּקִיץ בֵּן לֹא-נֵאָוֶה לְכָסִיל כְּבוֹד (כ"ו, א)**; **בְּצִרּוֹר אֶבֶן בְּמַרְגְּמָה בְּיָגוֹתֵן לְכָסִיל כְּבוֹד (כ"ו, ח)**. כאשר הכסיל מקבל כבוד או הערכה על התנהגותו או מעשיו, זה מעודד אותו לחשוב שדרכו אכן צודקת, והוא מיחס את הכבוד לחכמתו הפנימית ול"ישרותו" הבלתי מתפשרת. אפילו חוסר התייחסות יכול להתפרש בעיניו כמעין נצחון בדיון וכבוד לדעתו: **עֲנֵה כְּסִיל בְּאֹלָתוֹ פְּרִיָּהֶּה חָכֵם בְּעֵינָיו (כ"ו, ה)**. אך זוהי הסיבה היחידה להגיב לו ולנסות לדון אתו. מצד עצמו, לכסיל אין תקנה ואי אפשר לשכנעו לשנות את עמדתו: **שׁוֹט לְפִסּוֹס מִתַּג לְחַמּוֹר וְשֶׁבֶט לְגֹו כְּסִילִים (כ"ו, ג)** (שמעו גם **בפוסט מאת הרב ד"ר בני לאו**, ובפוסט **מאת הרב דוד מנחם**).

ב. העצל

ה'תקווה' היחידה שנותן ספר משלי לכסיל, היא בעובדה שיש גרועים ממנו: **רְאִיתָ אִישׁ חָכֵם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לְכָסִיל מִמֶּנּוּ (כ"ו, יב)**. כפי שראינו, הכסיל בעצמו חושב שהוא חכם, וסומך על חכמתו הפנימית ללא גבול; אבל ישנו מי שמתחכם להיות הפכו של הכסיל - להיות זהיר וחכם ולהגביל עצמו בשם הזהירות - ובסופו של דבר הוא גרוע ממנו אף יותר: **חָכֵם עֲצֵל בְּעֵינָיו מִשְׂבָּעָה מִשִּׁיבֵי טָעַם (כ"ו, טז)** - הפסוק מציג מצב בו העצל חושב שהוא יותר חכם מכולם. כיצד ניתן להבין מחשבה כזו? הרי העצל הוא מידה פנימית של אישיות, שלא נראה שיש מאחוריה אידיאל כלשהו, והיא פשוט ההיפך של החריצות ועבודת הכפיים המביאה להישגים. חז"ל כנראה ראו זאת, והציעו שמדובר כאן באדם **שנמנע במודע** מהתקדמות בלימוד ובעשייה:

דברים רבה, פרשת ניצבים:

"בְּפִיָּה וּבְלִבְבָּהּ לַעֲשׂוֹתוֹ" - רבנן אמרי: שבעה דברים אמר שלמה על העצל, ומה שאמר משה היה גדול מכולם. כיצד?
אמרו לעצל 'רבך בעיר, לך ולמוד תורה ממנו' - והוא משיב אותן ואומר להן 'מתיירא אני מן הארי שבדרך, מנין? שנאמר (משלי כו, יג): "אמר עצל שחל בדרך".
אמרו לו: 'הרי רבך בתוך המדינה, עמוד ולך אצל' - אמר להן: מתיירא אני שלא יהא ארי בתוך הרחובות, שנאמר (שם) "ארי בין הרחובות".
אמרו לו 'הרי הוא דר אצל ביתך' - אמר להן 'והארי בחוץ', שנאמר (שם כב, יג) "אמר עצל ארי בחוץ".
אמרו לו: 'בתוך הבית' - השיב להן 'ואם הולך אני ומוצא את הדלת נעול, אני מחזר ובא'.
אמרו לו 'פתוח הוא', מנין? שנאמר (שם כו, יד) "הִדְלַת תְּסֹבֵב עַל צִיָּהּ וְעֶצֶל עַל מִטָּתוֹ". לסוף, שלא היה יודע מה להשיב, אומר להן 'או הדלת פתוח או נעול, מבקש אני לישן עוד מעט'. מנין? שנאמר (שם ו, ט) "עד מתי עצל תשכב וגו'".
עמד משנתו בבוקר, נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו. מנין? שנאמר (שם כו, טו) "טִמֵּן עֶצֶל יָדוֹ בְּצַלְחַת נְלֶאֱה לְהִשְׁיבָה אֶל פִּי".
ואיזה שביעי? (שם כ, ד) "מִחֶרֶף עֶצֶל לֹא יִחְרָשׁ, וְשָׂאֵל בְּקֶצֶר וְאֵין". מהו "מִחֶרֶף עֶצֶל לֹא יִחְרָשׁ"? אמר רבי שמעון בן יוחאי: זה שאינו למד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול, וזהו "וְשָׂאֵל בְּקֶצֶר וְאֵין".
ומה שאמר משה היה גדול מכולן. מנין? "כִּי קָרוֹב אֵלַיִךְ הַדְּבָר מְאֹד, בְּפִיָּה וּבְלִבְבָּהּ לַעֲשׂוֹתוֹ" הוצא דבר מתוך פירי!

המדרש מתאר אדם הרואה את המורכבות של המציאות, ובוחר פשוט לא לנסות; להימנע מהתמודדות. כמו הכסיל, הוא לא מעוניין להבין איך דברים ראויים להיות; אבל לעומתו הוא כן מכיר בצורך של לימוד החכמה, ובוחר לוותר עליה מתוך ייאוש. זה גדול עליו, הוא מעדיף לשבת ולחיות חיים ריקים, אינסטינקטיביים, בלי להיאלץ לחשב ולתכנן את מעשיו.

המשלים בפרק מגחכים את התפיסה הזו על ידי הרחבת משמעותה - אדם שלא מוכן אפילו לנסות לעשות מה שטוב לו, יגיע למצב שלא ישקיע אפילו בשביל לאכול ולקיים את עצמו. אמנם, חשוב לזכור שהדמות שעומדת מאחורי המשלים המגוחכים היא מציאותית, והיא מציבה מראה בפני אנשים שבחרים במודע להמנע מעשיה או לוותר על הנסיון להגשים ולנהוג על פי הדרך הטובה והראויה יותר, ובמקום זאת מעבירים את הזמן בנחת. נדמה להם שהם חכמים יותר בשל כך - הם חיים ללא דאגות ומאמץ. אבל בעצם, על פי משלי, חיהם אינם חיים.

ניתן להבין שהעצל חכם בעיניו דוקא בגלל שהוא בוחר להמנע ממפגשים 'מסוכנים' עם המציאות. הרי ראינו כי החכמה דורשת מהאדם להיות זהיר ולבחון את צעדיו. יתכן שטענותיו של העצל נראות בעיניו כטענות מבוססות ומדעיות, טענות של חכמה המזהירות אותו מלעשות צעדים שיוכלו לפגוע בו. אמנם, האופן בו הוא מתחסם לאמת ומשתמש בה הוא מעוות. למרות שיתכן שהסיכון עליו הוא מדבר הוא אמת, הוא מעצים את הסכנות מעבר לסבירות הסטטיסטית שלהם, ומתמקד דוקא בעובדות מסוימות כדי לתרץ את ההמנעות שלו מבחירות קשות ומורכבות הנדרשות ממי שפועל על פי החכמה.

זוית אישית

חשבו על סיטואציות בהן נמנעתם מעשיה או התקדמות כלשהי. מה היו הסיבות להימנעות? במבט לאחור - האם ההימנעות הייתה חכמה והועילה לכם, או נבעה מפחד או עצלות ובסופו של דבר פגעה בכם?

להעשרת הדיון ניתן לקרוא או לשמוע קטע קצר מהסיפור "[מיץ פטל](#)" - מדוע הארנב בחר להסתתר בביתו ונמנע ממפגש עם האריה והג'ירפה? לבסוף, כשיצא מביתו, מה הוא גילה על העולם שבחוץ ועל עצמו?

הנרנן

בחלקו השלישי של הפרק מתוארת דמות נוספת, שלא בהכרח מופיעה בשם, אבל הפסוקים כולם מכוונים לאותה התנהגות - הנרנן. הנרנן הוא כבר חמור יותר מן הכסיל והעצל. לעומתם, שנמנעים מן החכמה ופוגעים בעיקר בעצמם, הנרנן מתנהג בהיפך החכמה. מטרת דברי החכמה שהובאו לעיל היא ליצור חברה נעימה, בה אדם נמנע מלגלות סוד חברו, או לפגוע בו על ידי דברים לא ראויים בזמן לא ראוי. לעומת זאת הנרנן מחפש היכן יוכל להשתמש בדבריו ובמעשיו על מנת לפגוע ולחרחר מריבה - פָּחַם לְגַחְלִים וְעָצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מְדַיְנִים לְחַרְחָרֵיב (כ"ו, כא). הוא מתערב בעניינים לא לו, ומשתמש בדבריו כדי לעורר את השנאה ולהלהיט את היצרים. גם כאן, כמו בן, יתכן אף שדבריו יהיו דברי אמת, אבל האופן וההקשר בו הוא משתמש בהם יוצרים חיכוכים מיותרים - בְּאֶפְסָם עֵצִים תִּכְבְּהוּ אִשׁ וּבְאֵיִן נִרְגְּזִין וְשִׁתְּקִי מְדוּזָן (כ"ו, כ) (ראו גם ב**פוסט מאת אראל סגל-הלוי**). אל מול הדברים הנאמרים בחכמה במידה הראויה כדי לעשות טוב, המתוארים כ"תפוחי זהב במשפיות פֶּסֶף", דברי הנרנן גם הם מתוכננים ועטופים יפה יפה, אבל הם לא מסתירים בתוכם תכשיטי זהב, כי אם כלי חרס זול וחד פעמי: כֶּסֶף סִיגִים מְצַפֶּה עַל-חֶרֶשׁ שְׁפֹתֵים דִּלְקִים וְלִב־דָּעַע (כ"ו, כג)

זוית אישית

חשבו על אנשים "נרגנים" שאתם מכירים. פעמים רבות הם מצליחים לשכנע את הסובבים לאמץ את נקודת מבטם, מתוך תחושה שזו ה"אמת", אך התוצאה של דבריהם היא יצירת אוירה שלילית ורעילה. כיצד ניתן להתמודד עם תופעה חברתית כזו? (להעשרה ניתן לקרוא **כתבה בנושא זה**)

בניגוד לנרנן, ספר משלי מנסה ליצור חברה טובה יותר של שלום ורעות, והוא מעודד את חיזוק הקשר האנושי החיובי: רַעַךְ וְרַע אֶבְיָן אֶל-תַּעֲזֹב... טוב שְׁכֵן קְרוֹב מֵאֵחַ רְחוֹק (כ"ז, י); בְּרָגֶל בְּבִרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יָחַד פְּגִיזֵי-רַעֲהוּ (כ"ז, יז).

לימוד בקבוצות

בדף המקורות המצורף (בעמ' 2) מופיעים מספר ציטוטים של אימרות בנושא "האמת". נסו לשייך את ההתייחסויות השונות לדמויות הטיפוסיות המוצגות כאן: חכם, כסיל, עצל, ונרנן.

חלק ג - איזונים

למרות כל האזהרות והסכנות הללו, ברור שישנם מקרים רבים בהם דווקא חשיפת האמת נדרשת, ואולי אף בהקשרים בהם נדמה היה שהם יכולים לפגוע. כך למשל במסגרת קשר בין אנשים קרובים, עדיף להיות גלויים ברגשות, גם כשיש ביקורת: טוֹבָה תוֹכַחַת מִגְלָה מֵאֲהָבָה מִסְתָּרָת (כ"ז, ה). אדם שחושף את מחשבותיו ברגישות כלפי רעיו, יראה להם שהם חשובים לו, ויצור את הקשר החשוב אתם. על ידי התנהגות כזו מכיוון אחד, מעוררים את החיבה גם לצד השני: כִּמְיֹם הַפְּנִים לַפְּנִים כִּן לִב־הָאָדָם לְאָדָם (כ"ז, ט).

בסופו של דבר, ההכוונה של ספר משלי איננה חד משמעית אלא משאירה בידי האדם את שיקול הדעת בין הזהירות מלחשוף, לבין הצורך בשקיפות מלאה. על מנת להכריע נכון בכל סיטואציה יש צורך בחכמה. המודעות למתח הזה מבהירה שהליכה בדרך החכמה איננה פשוטה. החכמה לא נותנת תשובה אחת חדה מה נכון או מה לא נכון לעשות במקרה נתון. היא נותנת לאדם את הכלים לחשוב ולתכנן את דבריו ומעשיו, על ידי שקלול הסיכונים והמשמעות שיש להם להיות להם. החכמה לא פוסקת לאדם הלכה ברורה וחד משמעית. מסיבה זו, חז"ל אף חששו מעט מפרסום ספר משלי:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל ע"ב:

ספר משלי בקשו לגנוז שהיו דבריו סותרין זה את זה ... כתיב (משלי כו, ד) אל תען כסיל כאולתו וכתוב (משלי כו, ה) ענה כסיל כאולתו.

הדוגמא שמובאת בגמרא (מפרק כ"ו), מדגימה היטב את המתח. כחלק מהשאלה כיצד לנהוג עם כסיל ולהמנע מלתת לו לגיטימציה, אומר משלי שתי הנחיות סותרות - מצד אחד: **אַל־תַּעַן כָּסִיל כְּאֻלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לוֹ גַם־אַתָּה** (כ"ו, ד) - כלומר, כניסה לדין ודברים עם הכסיל עלולה להוריד אותך לרמתו, הן בתוכן הדברים, והן באופן שאתה מגיב לו. לעומת זאת, הפסוק הבא מכריז: **עֲנֵה כָּסִיל כְּאֻלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכֵם בְּעֵינָיו** (כ"ו, ה) - אם תמנע מלענות לו, הוא עלול להרגיש שהוא ניצח בויכוח ודבריו היו ראויים. יוצא שהאדם נמצא בין הפטיש לסדן אל מול דברי הכסיל. מה ספר משלי חושב שנכון לעשות?

חז"ל, בהעדיפם את ההלכה הפסוקה, מוצאים לכך הסבר - יש הבדל בין ויכוח בדברי תורה, בו חשוב להגן על התורה בכל מחיר, לבין דברים אחרים, פחות חשובים, בהם אפשר לוותר על הויכוח, אפילו אם הכסיל יחשוב עצמו לחכם בעקבות כך. אבל גם לאחר פתרון של חז"ל, ניתן להבין בפשטות שהעקרון המוביל של ספר משלי הוא להציג את המורכבות, ללמד להכיר בהשלכות של כל פעולה, ולהשאיר לאדם את שיקול הדעת לפי ההקשר והעניין מה לעשות בפעם זו. כאשר אתה עומד בדיון אל מול כסיל, שקול את דבריך. דע שאם תענה לו אתה עלול להפוך לרדוד כמוהו, ומצד שני - אם לא תענה הוא עלול לשאוב מכך עידוד ולהרגיש כמנצח. בהתחשב בכך - שקול את ההקשר המדובר, וחשוב איך וכיצד ראוי לנהוג בכל מקרה לגופו. (ראו גם [בפוסט מאת פרופ' יהודה איזנברג](#))

החכם נדרש למחשבה יומיומית, לשקול את דבריו ומעשיו ולתכנן אותם. ועל דברי חכמה כאלה, שיוצאים בזהירות ובשיקול דעת, נאמר שהם כתכשיטים יקרים העטופים בעטיפה יפה הראויה להם: **תְּפֹחֵי זָהָב בְּמִשְׁכֵּיטָה כֶּסֶף דָּבָר דָּבָר עַל־אֶפְנָיו** (כ"ה, יא).

סיכום:

למרות שעיקר ספר משלי בא לעודד את האדם לאמץ את האמת ולרדוף אחריה, מופיעים בקובץ הרביעי משלים רבים שמטרתם להראות שהחיפוש אחר החכמה אינו פרוץ, ואינו מעודד אמת בכל מחיר. החיפוש אחר החכמה נועד ליצור מציאות טובה יותר, ולהביא את האדם להתנהגות ראויה ומוסרית עם סביבתו. לכן, החכמה פעמים רבות מגבילה את האמת ואת השימוש בה כדי להעדיף את השלום והרוגע. הספר מתאר סוגים שונים של התנהגויות שמעוותות את משמעות האמת, ומשתמשות בה באופן לקוי, ומכוון את האדם להתרחק מהם, למצא את האיזונים הנכונים בין כנות לרגישות. למעשה, חכמתו של אדם איננה נמדדת רק בכמות הידע ובמידת האמת של דבריו, אלא בעיקר ביכולתו להבין את הסיטואציה ומתוך כך להתאים אליה את דבריו כך שיתקבלו נכון ויובילו לטוב.

להרחבה

[מתן על הפרק - דף לימוד לפרקים כ"ה-כ"ט](#)